

”הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא”

ישראל טוגנדהפט

בגמרה בבא-בתרא דף קל"ב שנינו: "תנן התם, הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא, אבדה כתובתה. משום דכתב לה קרקע כל שהוא אבדה כתובתה?"

אמר רב במזכה להן על ידה.

ושמואל אמר במחלק לפניה והיא שותקת.

רבי יוסי בר' חנינא אמר באומר לה טלי קרקע זו בכתובתיך."

וכותב הרשב"ם על דברי רבי יוסי בר' חנינא שהוא האחרון במתריצים "ואחרון אחרון מיקל". הרי שסברת הרשב"ם כיון שלר' יוסי בר' חנינא מהני אף שלא חילק בפני האשה, לכן הוא המיקל מכולם.

בשיטה מקובצת מובא בשם רבינו-יונה "ר' חנינא (ר"י בר"ח) מחמיר טפי משמואל ולא סגי ליה במחלק לפניה והיא שותקת, עד דאמר לה טלי קרקע זו בכתובתיך, ונתרצת והודית לו... בעינן שתדע שחלק נכסיו בשעה שאמר לה טלי קרקע זו בכתובתיך. שאם אינה יודעת שחלק נכסיו לבניו לא מהני חלוק נכסיו לענין מחילת האשה."

וממשיכה הגמ' בע"ב: "ומקולי כתובה שנו כאן". מבאר הרשב"ם: "אכולהו קאי, דשאר בעלי חובין לא אבדו בכך עד שיאמרו בפרוש אנו מוחלין השעבוד שעל הנכסים הללו, אבל בכתובה הקלור".

ומביאה הגמרא את מחלוקת ת"ק ור' יוסי בנדון: "תנן ר' יוסי אומר אם קבלה עליה אע"פ שלא כתב לה אבדה כתובתה. מכלל דת"ק סבר כתיבה וקבלה בעי. אמר ליה רבא לרב נחמן... מר מאי סבירא ליה? אמר ליה שאני אומר כיון שעשאה שותף בין הבנים אבדה כתובתה".

ומבאר הרשב"ם את דעת ר' נחמן: "שכתב לה נמי קרקע כל שהוא מחלה. ולא מצריכינן לכל הנך כוחות דאמרי הנך אמוראי לעיל, אלא בכתיבה בעלמא אבדה, כר' יוסי דסגי לה בחדא או קבלה או כתיבה.

ומצאתי בתשובות רבינו שלמה זקני זצ"ל דרב נחמן קאי בשיטת שמואל רבו דאוקמה במחלק לפניה והיא שותקת... מתרצת לו ומוחלת השעבוד מן הנכסים.

ורב נחמן לפרש טעם לדברי שמואל אתא."

וצא שר' נחמן סובר כר' יוסי וכן אליבא דשמואל דבעינן דווקא חילק בפניה.

והדברים מוקשים: א. לפירוש הראשון ברשב"ם, אף שר' נ סובר כר' יוסי, איך בכתיבה בעלמא אבדה כתובתה, הרי לא היה שום גילוי דעת מצידה. וכן הקשתה הגמרא לעיל על ת"ק "משום דכתב לה... אבדה כתובתה?"

ב. לפירוש השני ברשב"ם המובא בשם רש"י, כיצד פירש ר' נ בדבריו את שמואל? הרי יחודו של שמואל משאר האמוראים בכך שבעינן דווקא בפניה כדי שתועיל החלוקה, ואיך מדברי ר' נ ניתן ללמוד את ההבדל בין בפניה לשלא בפניה?

שיטת חדושי הר"ן בדעת ר' נחמן: "כתב ר"ח דהכי קאמר: לא סבירא ליה כחדא מיניה, אלא כתיבה וקבלה בעי... וכן דעת בעל המאור ז"ל. ועוד כתב הר"ז נמי כי מהניא דוקא בכתיבה מקולי כתובה וכו' אבל בעלי חובות לא". ולכאורה קשה: אם היתה כתיבה וקבלה מדוע אין זה מועיל גם בבעלי חובות? ומסיים הר"ן: "הך קבלה היינו כשנתרצתה לחלוק אותן נכסים, והך קבלה דוקא בכתיבה מהניא".

הראש בס' ל"ד כתב: "ור"ח ז"ל פירש... שנתן לה חלק כאחד מן הבנים דחשיבא לה מילתא שהשווה לאחד מבניו".

שיטת הר"ח והר"ז וכן בעל העיטור שרב נחמן פוסק כת"ק ולא כר' יוסי. והיות והוקשו והאמוראים בסוגיא צריכים גם כתיבה וגם קבלה, ורק אז אבדה כתובתה. ודוקא שנתן לה חלק כבנים. ולשון ר"נ "כיון שעשאה שותף מדרייקת-שותפות שווה. לפי ר' יוסי החולק על ת"ק מספיקה רק קבלה, אבל כתיבה לבד לא מהני כיון ש-א. מצד הסברא קבלה עדיפא מכתובה, שהרי יש גלוי דעת מפורש מצד האשה. ב. כתיבה לבד ודאי לא מהני, אלא צריך גם גלוי דעת מצידה. והיות ואיתותובו הני אמוראי לא קי"ל שמועילים הדברים שמנו האמוראים לכן לא מועילה כתיבה כלל, רק קבלה בפירוש. ומיהו אין הלכה כר' יוסי אלא כת"ק.

שיטה נוספת מובאת ברבינו יונה בעליותיו: "עוד יש מפרשים כיון שעשאה שותף שנתן לה חלק כאחד מן הבנים, וכבוד הוא בעיניה, מוחלת שעבודה מן הנכסים כיון ששתקה בשעת החלוקה. אבל אם לא הקנה לה אלא קרקע כל שהוא, בעינן קבלה וכתובא כת"ק". לשיטה זו דברי ר' נחמן נאמרו לצדדין: אם נתן לה חלק כאחד מהבנים, מהני מחילתה בשתיקה כשחילק בפניה. אך אם נתן לה קרקע כלשהוא, צריך גם קבלה מפורשת כת"ק. הרי שבמקרה שנתן לה חלק כאחד מהבנים עבדינן כשמואל (שיטת רש"י ברשב"ם), ואם נתן לה קרקע כלשהוא בעינן גם קבלה מפורשת (שיטת ר"ח).

ותמה הרשב"א על הר"ח: "דלשון כיון שעשאה משמע להחמיר עליה, ואינו אלא להקל עליה ולומר שלא אבדה כתובתה עד שיעשנה שותף עם הבנים? (וכן הקשה הרמב"ן במלחמות), ועוד דלמה ששאל באיזה משלושתם סבירא ליה, לא השיב אנא כת"ק?"

ונראה ליישב קושיות הרשב"א: א. הר"ן בחידושויו כותב על שיטת הר"ח: "דמדקאמר כיון שעשאה שותף, משמע דלאקולי אתא... כפי שיטה זו שכתבנו אדרבא לאחמורי אכולהו, דכתיבה וקבלה בעי". וכן כותב רבינו יונה: "האי דנקט כיון, משמע דלהקל בא".

הרי שיש גישות הפוכות בראשונים: ראשית בהבנת משמעות המילה "כיון". לדעת הרשב"א והרמב"ן "כיון" משמעו להחמיר, ואלו לדעת הר"ן ורבינו יונה משמע להקל. שנית בנקודת ההסתכלות: ע"פ הרשב"א והרמב"ן מסתכלים מנקודת מבטה של האשה, ואז ר' נחמן הוא המיקל ביותר, לפי ר"ח, שרק בכתיבה וקבלה אבדה כתובתה. ואילו להר"ן מסתכלים מנקודת מבטו של הבעל, וממילא ר' נחמן הוא המחמיר ביותר, ורק אם כתב לה קרקע וקבלה במפורש לא ישלם לה את כתובתה ע"פ הר"ח.

א"כ שיטות הראשונים מתרצות האחת את חברתה בשני אופנים: אם נקבל את דעת הרשב"א והרמב"ן ש"כיון" משמעו להחמיר, הרי שר' נחמן דן מנקודת ההסתכלות של הבעל ולכן הוא המחמיר ביותר, כפי שסובר הר"ן. ואם נקבל את דעת הר"ן ש"כיון" משמע להקל. ר"נ דן מנקודת ההסתכלות של האשה, וממילא ר"נ הוא המיקל ביותר, כהבנת הרשב"א, שרק אם יש כתיבה וקבלה אבדה כתובתה.

ב. ר' נחמן בדבריו לא אמר "אנא כת"ק" – כפי ששאל הרשב"א – כיון שרבא בשאלתו "מר מאי סבירא ליה" התכוון: כאיזה הסבר בת"ק אתה סובר. וא"כ לא יכל ר"נ להשיב "אנא כת"ק" כיון שבכך לא היה עונה על שאלתו.

לשון הזהב דהרי"ף – "שאני אומר כיון שעשאה שותף... ודווקא דהיא שותקת כשמואל, וכל שכן הנך" – מדוייקת. כיון ששמואל הוא המיקל ביותר משלושת האמוראים לכן "כ"ש הנך".

לפי הרי"ף ר' יוסי בר' חנינא מחמיר טפי משמואל (דלא כרשב"ם) שלא מספיק שיחלק הקרקע בפניה אלא צריך גם לומר לה "טלי קרקע זו בכתובתך". (כר' יונה המובא בשטמ"ק).

וזו לשון הרמב"ן: "ונתקיימו דברי רבינו... במחלק לפניה והיא שותקת... וכן כתב ר"ש בשם זקנו הרב הגדול (רש"י) דרב נחמן כשמואל סבירא ליה אליבא דר' יוסי...".

גם זה דעת הרי"ף מגאש שקיבל מרבו".

דעת הרמב"ן, הרי"ף מגאש (בדברי רבו) וכן רבינו יונה (בדברי הרי"ף) שר' נחמן כשמואל אליבא דר' יוסי.

הרא"ש (בסימן ל"ד) לא קיבל הסבר זה ברי"ף: א. משום שאם זו כוונת הרי"ף מדוע הוצרך לכתוב "ודוקא דהיא שותקת כשמואל", הוי ליה למימר סתם כשמואל? ב. דעת רש"י קשה, כפי שהובא לעיל, שאם ר' נחמן סובר כשמואל, היה ר' נחמן צריך לענות, כששאלו אותו כמו מי דעתו, שהוא סובר כשמואל, ולא לבקוט לשון חדשה!

על קושיה ב' השיב רבינו יונה בעליותיו: "נ"ל דאתא ר' נחמן לאשמועינן... אפילו נתן לה קרקע כל שהוא במתנה בפירוש... והכי משמע לישנא דכיון שעשאה שותף בין הבנים, דבמתנה ממש נתן לה".

כוונתו, שר' נחמן סובר כשמואל. והסיבה שר"נ לא אמר "אנא כשמואל" כיון שבדבריו יש חידוש שאף שאמר לה בפירוש שהקרקע ניתנת לה במתנה ולא בכתובתה, איבדה כתובתה, אם שתקה כאשר חילק בפניה ונתן לה קרקע כל שהוא. ומדויקים דברי ר' נחמן כיון שעשאה "שותף" – דהיינו במתנה.

לרא"ש (בסימן ל"ד) דרך אחרת בדברי רי"ף: "משמע דר' נחמן קילא טפי מדכולהו. ואע"פ שלא חילק בפניה... אלא ידעה שכתב... וכשנודע לה שתקה". שיטתו בדברי הרי"ף שר' נחמן הוא הסבר חדש. מעין דעה רביעית שונה משלושת האמוראים. ולשיטתו אליבא דר' יוסי אם כתב לה קרקע כל שהוא,

וכשנודע לה שתקה, אבדה כתובתה. ומדויקים טפי דברי ר' נחמן "כיון שעשאה שותף" – בכבוד הזה שחילק לה קרקע כל שהוא, מסכימה האשה למחול על כתובתה, ואם זו הסברא, ל"ש חלק בפניה, ל"ש נודע לה אח"כ ושתקה, בזה שכיבד אותה ועשאה שותף, מחלה כתובתה.

ומדויקים דברי הרי"ף "ודוקא שתקה כשמואל" – אין הרי"ף סובר שר"נ כשמואל לגמרי; אלא ר' נחמן סובר כשמואל בזה ששתיקה מספיקה לגלוי שמוחלת על כתובתה. אבל אה"נ חולק על שמואל וסובר: ל"ש חילק בפניה, ל"ש נודע לה אח"כ ושתקה אבדה כתובתה.

ע"פ הסבר זה יובנו דברי הרשב"ם (דלעיל) בכותבו על דברי ר' נחמן: "ולא מצריכינן לכל הנך כוחות", שמשמע מדבריו שכתובה לבד מהני, ור"נ הוי שיטה חדשה בדברי ר' יוסי, כדעת הרא"ש, שאם שמעה האשה מהבעל שחילק את נכסיו ושתקה, אע"פ שחילק לא בפניה אבדה כתובתה.

כתב הרמב"ם בהלכות זכיה ומתנה (פרק ר' הלכה ט'): "הכותב נכסיו לבניו... וכתב לאשתו עמהן קרקע כל שהוא. הואיל ועשה אותה שותף בין הבנים ולא מחתה, אבדה כתובתה, ואינה טורפת מנכסים אלו כלום".

מרן הב"י בחיבורו על אבן-העזר (סימן ק"ז) הביא את דברי הרמב"ם הנ"ל, לאחר דברי הרא"ש וכתב: "וכן דברי הרמב"ם", ובחבור על הרמב"ם – הכסף משנה-כתב: "כתב הרי"ן, מדברי הרמב"ם שהוא מפרש לומר דלא בעי אלא מילתא דרב ולא מילתא דשמואל, ולא דר' יוסי בר' חנינא, אלא כיון שעשאה שותף בין הבנים ולא מיחת איבדה כתובתה. והלשון הזה נוח לי... ש"מ דלאקולי טפי מכולהו אתא עכ"ל". שיטת מרן הב"י והרי"ן בדברי הרמב"ם כשיטת הרי"ף ע"פ הרא"ש דאם שמעה האשה שחילק לה קרקע בין הבנים ושתקה, איבדה כתובתה כר' יוסי. ומדויק לשון הרמב"ם שלא הזכיר את תנאי שמואל שיחלק בפניה. ואם ר' נחמן היה סובר כשמואל לא היה צריך לנקוט לשון חדשה אלא לומר בקיצור "אנא כשמואל סבירא לי".

כתב הרמב"ם בפירוש למסכת פאה (פרק ג' משנה ז'): "כשיכתוב לאשתו קרקע כל שהוא, אבדה כתובתה... והיא שומעת ושותקת ולא תערער... ודברי ר' יוסי אם קבלה עליה, אינו ר"ל שהיא לקחה בקנין שהיא רוצה בדבר זה, לפי שאין בזה מחלוקת. אבל הוא אומר שאם קבלה היא על עצמה שתהיה משותפת בין הבנים... אבדה כתובתה, ואין הלכה כר' יוסי". מדבריו למדים אנו שלת"ק מועילה כתיבה ושתיקה של האשה אפילו אם לא קבלה במפורש. ואלו לר' יוסי אבדה כתובתה רק אם קבלה במפורש, הרי שר' יוסי מחמיר על ת"ק. וכן מסכם הרמב"ם שאין הלכה כר' יוסי.

כעת קשים דברי מרן הבית יוסף שפירש את הרמב"ם כרי"ף ע"פ הרא"ש, וכר' יוסי, ובפירושו פסק הרמב"ם כת"ק, ועדיף לא לומר שהרמב"ם ביד החזקה חזר בו ממה שכתב בפירושו למשנה.

המגיד משנה (במקום) מביא את הרמב"ם בפירוש המשניות, ומסכם: "פירש דברי ר"נ כת"ק ובשותקת, ור' יוסי חולק אפילו לא כתבו בדבר צוואה".

המגיד משנה ביאר שהרמב"ם לשיטתו בפירוש המשניות לפסוק כת"ק, ולא צריך קבלה מפורשת, אלא אם שמעה ולא מחתה איבדה כתובתה.

הלחם משנה מצטט את המגיד משנה, ומקשה: "וקשה דא"כ קשה תיובתא דאקשי בגמרא ולרבנן כתיבה וקבלה בעי. והרשב"ם להשמר מקושיא זו כתב שני פרושים, ותרוויהו כר' יוסי אבל לרבינו קשה וצ"ע".

כוונתו, הגמ' הוכיחה מהברייתא דלת"ק צריכים גם כתיבה וגם קבלה, א"כ כיצד פוסק הרמב"ם בפירוש המשניות כת"ק שמועילה כתיבה בלי קבלה מפורשת, ומספיקה שתיקתה בשומעה על החלוקה?

ה"שושנים לדוד" המובא בתוספות אנשי שם (פאה פ"ג מ"ז) כותב: "דהרמב"ם ס"ל כהר"ף שלא הביא בהלכות אלא דעת ת"ק בלבד... ולא הזכיר הברייתא כלל, וטעמא: דמפרש דר"נ לא חש לאותה ברייתא דהוא ידע דמשבשתא היא, ומשום הכי קמהדר ליה, דאה"נ דסגי לת"ק בכתיבה בלא קבלה... ולר' יוסי סגי בקבלה בלא כתיבה, וכ"כ הרב המגיד".

לדעתו, הר"ף והרמב"ם סוברים שר"נ פוסק כת"ק ומהני כתיבה ללא קבלה מפורשת. ומספיק שיודע לה ותשתוק כדי שתאבד כתובתה.

ואף שהגמרא הוכיחה מברייתא דר' יהודה שלת"ק בעינן כתיבה וקבלה, שלא כשאר האמוראים, דעת הר"ף, שהרמב"ם אזיל בשיטתו, שברייתא זו משובשת, ולא אזלינן אליבא דהאי ברייתא.

כעת מובן מדוע התעלם הר"ף מהברייתא בפוסקו את ההלכה, כיון שלדעתו הברייתא משובשת.

ונראה שהר"ף והרמב"ם אזלי בשיטת הירושלמי שהברייתא דלעיל משובשת, שהרי הירושלמי בפ"ג דפאה (הל"ז) ובפי"ב דכתובות (הל"ה) הביא את דעות ג' האמוראים בדעת ת"ק, ולא הקשה עליהם מהברייתא של ר' יהודה דכתיבה וקבלה בעי.

וזה לשון ה"יפה עינים" בד"ה תיובתא דכולהו: "בירושלמי שם משמע דהונח לו קושיא זו, ויתכן משום דבתוס' פ"א דפאה איתא שם לשון ר' יוסי פליג וכו'". מסביר ה"יפה עינים" שלדעת הירושלמי הברייתא אצלנו משובשת והמקור הנכון לדעתו, התוספתא בפ"א דפאה דין ט"ו: "הכותב נכסיו לבניו והניח לאשתו קרקע... א"י יוסי בד"א בזמן שקבלה עליה לשם כתובתה..." מדוייק מלשון התוס' שלדעת ת"ק מהני כתיבה לבד, ואלו לר' יוסי דווקא קבלה. ולשון ר' יהודה המובאת בבבלי הוי שבוש של דעת ר' יוסי. אבל לדעת ת"ק מהני כתיבה לבד בלי קבלה, ולכן לא הקשה הירושלמי על האמוראים. ונראה שהבבלי סבר להיפך שדוקא התוספתא כלשונה משמשת, והברייתא המובאת בבלי היא הנכונה.

על תוספתא זו כותב ה"חסדי דוד" (בעל ה"שושנים לדוד") "ומה דאיתא כאן א"ר יוסי הוא טעות וצריך לומר ר' יהודה". - הרי שהתוספתא היא המשובשת ואלו הברייתא המובאת בבלי היא הנכונה. הרי לנו מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, האם התוספתא כלשונה משובשת או לאו, וממילא יש השלכות להלכה בדעת ת"ק.

הר"ף והרמב"ם אזלי בשיטת הירושלמי שהברייתא בבבלי משובשת, והנכון

בדעת ת"ק שכתובה לבד מהני. והראיה, שהרמב"ם בפירוש המשנה מסביר את ת"ק ור"י בדיוק כמו בתוספתא, שלת"ק מהני כתיבה לבד, ואלו לר' יוסי צריך קבלה מפורשת, ונפסקה ההלכה כת"ק לגבי ר' יוסי.

לסיכום,

ר"נ סבירא ליה כת"ק:

לדעת הר"ח, בעל המאור והעיטור מצריך ר"נ גם כתיבה וגם קבלה מפורשת לדעת הר"ף והרמב"ם (ע"פ ה"ש"שונים לדוד") בשיטת הירושלמי, שלר"נ מספיקה כתיבה ללא קבלה, ואם כשנודע לה שתקה, איבדה כתובתה. לדעת הי"מ (המובא בעליות דר' יונה) אם נתן לאשה רק קרקע כל שהוא ולא עשה אותה שותף בחלק שווה עם הבנים, בעינן כתיבה וקבלה מפורשת.

ר"נ סבירא ליה כר' יוסי:

לדעת רש"י (מובא ברשב"ם) והר"ף (ע"פ הרמב"ן והר"י מגאש), בה"ג ורב שרירא גאון: ר"נ סבירא ליה כשמואל, ואם חילק בפניה ושתקה איבדה כתובתה. לדעת הי"מ (בעליות דר' יונה) במקרה ועשה אותה שותף שווה בין הבנים נקטינן כשמואל שאם חילק בפניה ושתקה איבדה כתובתה. לדעת רשב"ם והר"ף (ע"פ כס"מ): ר"נ הוא שיטה חדשה בדברי ר' יוסי, שאם נודע לה ושתקה, אף שלא חילק בפניה איבדה כתובתה.